

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

і мотивацією до збереження свого здоров'я. А для реалізації оздоровчої життєвої позиції особистості слід формувати щоденні вміння приймати оздоровчі рішення, надаючи кожній дитині психологічну підтримку.

Література:

1. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье / И. И. Брехман. – Л. : Наука, 1987. – 123 с.
2. Гнатюк О. В. Валеологічне навчання школярів у сучасній школі / Гнатюк О. В. // Психологія і соціологія. Педагогическая психология [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusnauka.com>
3. Гурнік Л. В. Вчимося жити здоровими. Методичні матеріали на допомогу педагогічним працівникам / Л.В. Гурнік, Р.Ф. Семенюк. – Рівне, - 2002. – 74 с.
4. Гурнік Л.В. Здоров'я та функціональна готовність дітей 6-го року життя до школи / Л.В. Гурнік // Вісник кафедри корекційної освіти РОІППО. – 2010. – № 7. – С. 33-39.
5. Федорець М. Валеологічне виховання у школі / М. Федорець // Школа. – 2014. – № 10. – С. 8–25.

Соколова Ю. О.*

ВИКОРИСТАННЯ ФОНОВИХ ЗНАТЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

У статті подано класифікацію фонових знань, наведено різноманітні методи і прийоми їх використання на уроках української літератури під час вивчення творчості Євгена Маланюка в 11 класі, доведено доцільність та ефективність їх впровадження на всіх етапах вивчення творчості письменника.

Сьогодні в Україні відбувається реорганізація системи освіти, яка орієнтована на входження у світовий інформаційний простір. Цей процес супроводжується переходом від основної мети – всебічного і гармонійного розвитку підростаючого покоління – до формування особистості учня, розвитку його здібностей, розширення наукового світогляду, нарощення культурного рівня. «Метою стає «виращування» особистісного потенціалу людини, виховання його здатності до адекватної діяльності у майбутніх предметних і соціальних ситуаціях, а змістом – все те, що забезпечує досягнення цієї мети» [2, с.34].

Сучасні педагоги знаходяться в постійному пошуку результативності викладання різних предметів, не є винятком і уроки української літератури. Літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина-патріота України. Цей розвиток повинен базуватися на історичних і культурних знаннях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей. Вивчення художнього твору,

---

* © Соколова Ю. О.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

всебічний аналіз змістової, жанрової та естетичної специфіки наблизять учнів до розуміння літератури як виду мистецтва, потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації [5].

У цьому на допомогу вчителю прийде використання фонових знань на уроках української літератури. Поняття «фонові знання» сьогодні доволі часто використовується в методиці вивчення літератури. Є спроби дати їм визначення, знайти принципи класифікації, відвести місце на уроці літератури. Звичайно, ми не маємо справу з абсолютно новим явищем у методиці літератури. Огляд біографії письменника, історичної ситуації в його країні, етнокulturознавчі відомості, повідомлення про створення художнього твору – всі ці питання завжди допомагали учням глибше осягнути художній текст, широко використовувалися на уроках літератури. Серед сучасних методистів проблему використання фонових знань на уроках української та світової літератури вивчають С. І. Сафарян, О. М. Ніколенко, О. М. Куцевол, Н. О. Півнюк, І. Я. Ненька, С. Ф. Фролова.

Мета статті – розкрити особливості використання фонових знань під час вивчення творчості Євгена Маланюка.

Фоновими називають знання, що мають інформаційно-культурологічний характер, не завжди прямо пов'язані з твором, що вивчається, проте без них його розуміння неможливе. Вони сприяють поглибленому вивченню творчості письменника, допомагають зробити урок літератури емоційно яскравим.

Сучасні методисти по-різному класифікують фонові знання. Але більш чітку класифікацію подає С. І. Сафарян. Методист виділяє такі основні види фонових знань: біографічного, историко-культурологічного та теоретико-літературного характеру [4, с.50].

Під час вивчення творчості Євгена Маланюка в 11 класі учні повинні художньо осмислити ностальгічні мотиви, філософічність поезії автора у контексті історичної та культурної епохи, познайомитися з функціонуванням української літератури за кордоном, визначити роль «празької школи» у становленні української поезії ХХ століття, оволодіти самостійними критеріями оцінки поетичного твору. У цьому вчителю української літератури допоможе використання фонових знань.

Потреба у вивченні біографії письменника не викликає жодних заперечень з боку науковців, методистів, учителів-практиків, і цей аспект відображено у всіх чинних Програмах з української та зарубіжної літератур. Біографічні фонові знання знайомлять учнів з відомостями про життя автора, його творчий шлях, світогляд і переконання. Вивчення біографії письменника ніяк не може зводитись до двох-трьох сухих речень. Такий підхід ігнорує важливі постулати методики: зацікавлення письменником як особистістю, його творчістю, підготовка у такий спосіб до сприйняття конкретного твору; виховання поваги до

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

митця як до представника культури своєї нації (країни), який прославив її на весь світ.

Серед основних віх вивчення біографії Євгена Маланюка слід виділяти такі. «Внук кремезного чумака, сечовика блідий праправнук» народився у містечку Новоархангельськ Єлисаветградського повіту Херсонської єпархії 20 січня 1897 р. Маланюк походить зі старої чумацької родини, що переселилася з Галичини на Херсонщину. Степові простори над Чорним морем – це край колишніх вольностей Війська Запорозького. Давня історія цього місця знайшла своє відображення у творчості майбутнього поета.

Важливий вплив на становлення особистості Є. Маланюка мало навчання в Єлисаветградському реальному училищі. Це бів унікальний навчальний заклад усього півдня імперії. На початку ХХ ст. Єлисаветград мав 10 навчальних закладів гімназійного типу, 24 школи – міністерські, земські та церковно-приходські; військове, кавалерійське, духовне та педагогічне училища. Дослідникам належить ще з'ясувати феномен цього міста, що благословило до життя український професійний театр, подарувало світу цілу плеяду видатних діячів літератури, мистецтва, науки, культури. Це письменники А. Тарковський, Я. Івашкевич, Дон-Амінадо (М. Шполянський), М. Станіславський; художники П. Покаржевський, О. Фойницький, О. Осмьоркін, композитор К. Шимановський, піаністи Г. Нейгауз, Ф. Блюменфельд, актор Г. Юра; Нобелівський лауреат І. Тамм, філософ Африкан Шпір та ін. вчені [3, с.77].

У часи учнівства Є. Маланюка процес національного відродження в Єлисаветграді набуває особливого розмаху. Майбутній поет учиться із задоволенням, захоплюється точними науками, виявляє неабиякі знання з літератури та мови. Перші несміливі спроби пера свідчать про справжні літературні здібності юного автора.

Перша світова війна круто змінила плани Маланюка. Тепер він – військовий, безпосередній учасник тих історичних подій, які вивчають учні на уроках історії. Невдовзі офіцер царської армії Євген Маланюк стає сотником армії УНР, щоби зі зброєю в руках захищати молоду державу – автономну Україну. Поразка УНР призвела до того, що поет разом з іншими інтернованими вояками в 1920 р. потрапляє до Каліша, що знаходиться в Польщі. З цієї дати розпочався емігрантський період творчості Є. Маланюка. Польща, Чехословаччина, Німеччина, США – ті країни, де жив поет-емігрант. Тому зрозуміло стає туга за Батьківщиною, постійна ностальгія в поезіях митця цього періоду.

Не зовсім щасливим було і подружнє життя Маланюка. 12 серпня 1925 року у Празі відбулося вінчання зі студенткою Зоєю Равич. Їхнє спільне життя не було довгим, проте вони завжди залишалися добрими друзями. Удруге поет одружився у Варшаві з чешкою Богумілою Савицькою. Від цього шлюбу

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

народився син Богдан. Але щасливе подружнє життя не було довгим. Друга світова війна порушила сімейну ідилію. Богуміла все частіше виїздила із сином до рідних у Прагу. В останні роки життя в США Євген Маланюк почувався дуже самотнім. Не було поряд людини, якій би він відкрив душу, звірив би свої почуття. На похорон письменника зібралася невелика група колег-літераторів, приїхав син із Праги. У лютому Маланюк народився, у лютому й помер. Цей місяць для поета виявився фатальним.

У старших класах українська література розглядається як єдиний процес у контексті історії розвитку культури. Тому важливе місце на уроках літератури займають фонові знання історико-культурологічного характеру. Усвідомити літературний твір можна, лише осмисливши його в контексті культурної епохи, у яку він був створений, зрозумівши тип художньої свідомості, утіленої в ньому. Ці фонові знання допоможуть зрозуміти національну специфіку світосприйняття автора; актуалізувати знання учнів із курсу всесвітньої історії про суспільні процеси та історичні реалії доби, що відбилися у творчості митця; виховувати повагу школярів до інонаціональних культур.

Для подання історико-культурологічних знань доцільно буде використати такі методичні форми роботи: лекція вчителя, евристична бесіда, самостійне читання запропонованих учителем історичних, мистецтвознавчих джерел, проблемні запитання, розгляд та аналіз ілюстрацій, репродукцій картин, прослуховування музичних творів, перегляд слайдів, діафільмів, уривків з кіно-, теле- й відеофільмів, які містять культурологічний матеріал, зіставлення творів різних видів мистецтва, екскурсії до музеїв, пам'яток, написання учнями рефератів, доповідей та повідомлень.

Під час вивчення поезії Є. Маланюка емігрантського періоду необхідно подати учням такі фонові знання історико-культурологічного характеру. Протягом 1928-1931 років в емігрантських колах одна за одною утворювалися нові літературні групи та їх друковані органи, які поспішали ознайомити громадськість зі своїми програмами, повести людей за собою. То було покоління, що складало сильний інтелектуальний пласт української еміграції, мало величезний вплив на розвиток національного руху.

На початку 20-х років більшість митців цієї генерації жили в Чехословаччині. Адже на той час у Празі діяв Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, у Подєбрадах – Українська господарча академія. Ці навчальні заклади стали центром, що об'єднував поетів під загальною назвою «празька школа». Їх творчість здебільшого почалася в еміграції, тому імена цих митців на довгі роки були викреслені з літературного життя України, їх вважали запеклими націоналістами.

Термін «празька школа» здебільшого умовний. Це не була група письменників зі своїм статутом чи програмою. Вони мали абсолютно різні погляди на життя, по-різному бачили шляхи

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

боротьби за незалежність України. «Пражани» часто упережено ставилися один до одного, не знаходили взаєморозуміння. Але їх об'єднувала велика любов до рідної землі, мрії у майбутньому бачити вільну, незалежну Батьківщину. Цими почуттями сповнені твори Олекси Стефановича, Юрія Липи, Олени Теліги, Юрія Клена, Оксани Лятуринської, Олега Ольжича та інших.

Погляди Євгена Маланюка (виступ проти приниження ролі письменника, його право бути самим собою, мислення власною мовою) лягли в основу естетичної концепції «празької школи». Але в той же час митець відрізнявся від молодих «пражан». Він не політизував літератури, цурався влади, відійшов від діяльності ОУН.

Важливе значення при вивченні шкільного курсу української літератури надається теоретико-літературним фоновим знанням. Формування кваліфікованого читача під час вивчення літератури в школі, розвиток естетичного смаку школярів, розширення їхніх знань про взаємовплив та особливості різних національних літератур, збагачення інтелекту, удосконалення вмінь та навичок учнів неможливе без засвоєння теоретико-літературних понять. Знання з теорії літератури – важливий елемент читацької культури учнів, необхідний для пізнання художнього твору як виду мистецтва в єдності змісту та форми. Повноцінна літературна освіта є можливою лише тоді, коли тримається на міцному теоретико-літературному каркасі. Учні 11 класу повинні вільно орієнтуватися в літературному процесі, його різноманітних течіях та напрямках, володіти самостійними критеріями аналізу художнього твору.

Фонові знання з теорії літератури поділяються на: теоретико-літературні поняття, необхідні для повноцінного сприйняття та розуміння художньо-виражальних засобів твору; літературознавчі положення, спрямовані на осмислення літературного процесу в цілому, його загальних закономірностей; загальноестетичні поняття (єдність форми та змісту, «вічні образи» в мистецтві).

Творчість Євгена Маланюка емігрантського періоду розширила тематичні, образні й жанрові обрії української поезії ХХ ст. Він захищав національно самобутню літературу, естетично зорієнтовану на світову культуру, але не втрачав свого рідного коріння. Маланюк сформував власний поетичний стиль, який живився джерелами античної культури, високомистецькими здобутками класиків, українською бароковою культурою (повідницька риторика) та модерними (неоромантизм, символізм, експресіонізм) мистецькими течіями. Блискуче знання чеської, російської, польської, французької, німецької поезії зумовило великий інтерес Маланюка до європейської культури, естетики. Але в той же час його поетичний смак виходив за межі як традиційних, так і модерністських течій. Він прямував самобутнім шляхом у літературі.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Євген Маланюк – поет глибокої думки. Гармонійне поєднання високохудожньої форми з глибокою ідейністю було характерним для всього творчого шляху майстра. Він надавав великого значення поетичним тропам, ритміці вірша, римі, був прихильником фонічного оформлення твору. Особливо любив метафори, черпаючи для них образи-символи з античної, християнської, світової культури, з історії. Маланюк досить точно дотримувався законів віршового розміру (ямб, анапест, дольник), найменше звертався до верлібра. У його поезії переважає емоційно-експресивна лексика, що створює динамічний тон. Мові властива, з одного боку, витонченість, з іншого, – вона вражає сухістю, консервативністю. Словник поета багатий, дуже своєрідний, є тут і староруські слова, і авторські неологізми.

Особливого значення при вивченні творчості Є. Маланюка в школі слід надавати традиційним образам, бо вони з'являлися, як правило, у творах, що філософськи узагальнювали дійсність, увиразнювали власні думки поета, їх поява полягала в необхідності розв'язання вагомих філософських чи етичних, історичних або культурних проблем. Це біблійні образи: Юда, Каїн, Божа Матір; образи – персонажі античних легенд і міфів: Геракл, Аріадна, Прометей, Немезіда; персонажі світової літератури: Беатріче, Квазіmodo, Маргарита, Мефістофель. Усі ці «вічні образи» тісно переплітають два суттєві елементи поетичного світобачення Маланюка, два його світи, що в уяві поета невід'ємні один від одного – Україну і Європу, частиною якої є Україна [1].

Отже, використання фонових знань на уроках української літератури у взаємозв'язку з читанням і аналізом художнього тексту є найбільш продуктивним вирішенням проблеми літературної освіти, бо порівняно самостійні компоненти літературного процесу – художній твір, основи історії і теорії літератури, а також фонові знання різного характеру – сприймаються учнями як певна єдність художньо-естетичного осмислення світу. Грамотне застосування вчителем фонових знань повинне активізувати пізнавальний процес, зробити урок літератури емоційно яскравим, таким, щоб кожен учень запам'ятав його надовго.

Література:

1. Білецький Р.І. Образи світової культури в поезії Євгена Маланюка / Р.І. Білецький, М.І. Борецький // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – № 8. – С. 49-52.
2. Вербицкий А. А. Педагогические технологии в контекстном обучении / А. А. Вербицкий // Высшая школа. – 1991. – С. 34.
3. Куценко Л. Спогад той, що не доснився ї досі...(Єлисаветград у житті Євгена Маланюка) / Л. Куценко // Слово і час. – 1993. – №3. – С. 76-80.
4. Сафарян С. І. Використання фонових знань: засади, прийоми / С. І. Сафарян // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2002. – №1. – С.50-52.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

5. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Мовчан Р. В., Бондар М. П., Кавун Л. І., Івасюк О. М., Таранік-Ткачук К. В., Неживий О. ., Кочерга С. О., Михайлова Н. В. – К. : Освіта, 2013. – 128 с.

Шило Т. О.*

РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З ДЖЕРЕЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Стаття присвячена аналізу форм і методів розвитку критичного мислення учнів за допомогою роботи з історичними джерелами на уроках історії.

Актуальність розвитку критичного мислення особистості зумовлена інтенсивними соціальними змінами, за яких виникає необхідність у її пристосуванні до нових політичних, економічних та інших умов, у вирішенні нею проблем, значна частина яких непередбачувана.

Очевидним є те, що знання застарівають досить швидко. «Самоцінність знань переосмислюється, – підкреслюється у Концепції розвитку загальної середньої освіти, – натомість зростає роль умінь здобувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення людини. Життя висуває суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, генерувати ідеї, приймати сміливі нестандартні рішення, аргументувати власну думку, бути толерантним» [1].

У програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з історії України та всесвітньої історії зазначено: «...критерієм оцінки навчальної діяльності учнів вбачають не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації, вміння самостійно здобувати знання, вести пошуково-дослідницьку роботу» [2]. У зв'язку з цим зростає значення самостійної роботи як на уроках, так і в процесі виконання домашнього завдання. Серед предметно-історичних спеціальних умінь і навичок учнів з історії програма передбачає у старшій школі розвивати вміння критично аналізувати й оцінювати історичні джерела.

Метою роботи є аналіз методів розвитку навичок критичного мислення учнів у процесі роботи з різними видами історичних джерел.

Під критичним мисленням розуміють не огульно негативне ставлення до будь-чого (як це зазвичай мається на увазі в побутовій мові), а наукову оцінку позитивних та негативних рис явищ дійсності. Отже, критичне мислення – це здатність використовувати певні прийоми обробки інформації, що дозволяють отримати бажаний результат. До основних рис критичного

---

* **Шило Т. О.**